

sféře. Autorky výzkumu hovoří o sebediskriminaci či sebediskvalifikaci žen. Pro některé ženy je interiorizace nerovností tak hluboká, že znevýhodnění žen považují za optimální stav (nespojují si s ním tedy negativní pocity), jiné znevýhodnění vnímají a odsuzují, ale nevidí možnost, jak situaci změnit, a proto se jí přizpůsobují. Autorky přistupují k sebediskriminaci ze sociologické perspektivy, kterou bychom mohli doplnit i o perspektivu psychologickou. Zajímavý vhled poskytuje teorie ospravedlňování systému – *system justification theory* (Jost, Banaji, Nosek 2004), podle níž lidé bez ohledu na výhodnost svého postavení podporují společenský systém založený na nerovnostech, a to proto, že mají bazální potřebu jistoty a porozumění sociální realitě, kterou upřednostňují před změnou, i kdyby vedla ke zlepšení jejich osobní situace. Platnost této teorie byla opakovaně prokázána i v souvislosti s genderovým řádem (Jost, Kay 2005). Vysledovaná loajalita žen, které už jsou či plánují být matkami, ke konkrétnímu zaměstnavateli i k pracovní sféře obecně, která se projevuje tím, že ustupují ze svých nároků (např. neuchází se o pozici, protože by nebylo fér po krátké době odejít na mateřskou), představuje jeden z aspektů tendence ospravedlňovat systém. Odvaha k „cestě proti proudu“ je závislá na schopnosti uvažovat o alternativách a na pocitu vlastní kompetence, která není jen důvěrou v konkrétní pracovní dovednosti, ale obecnější důvěrou v účinnost vlastního jednání, ve svou „agency“ (Stajkovic, Luthans 1998). Individuální i ve skupině sdílené negativní zkušenosti se sladováním pracovního a rodinného života způsobují pokles pocitu kompetence a vedou k již uvedené rezignaci. V zájmu integrity vlastní osobnosti ale řada žen používá rétoriku dobrovolné volby, která je v souladu s teorií ospravedlňování systému.

Výzkum srovnával zkušenosti žen před rokem 1989 a po něm. Ukázalo se, že uplatnění žen matek v zaměstnání bylo v obou režimech spojeno s řadou nejistot a konfliktů, které však v závislosti na menší stabilitě pracovního trhu a častým změnám pracovní a rodinné politiky, zesilují. Negativní

efekt dopadá zejména na ženy s nižším vzděláním a nižšími příjmy, a dochází tak k zesilování sociálních nerovností. Výzkumem popsané generační rozdíly lze na základě prezentovaných dat doplnit o jeden další – současné ženy jsou vzdělanější a získávají pečovatelské závazky později, tudíž zkušenost s explicitním znevýhodňováním v důsledku realizovaného mateřství pro ně může být více ohrožující než pro minulou generaci žen, jejichž kariéra při zpomalení či zastavení kvůli mateřství obvykle ještě nebyla příliš rozvinutá. V zájmu obhajoby své identity proto musí buď silněji ospravedlňovat stávající systém a přizpůsobit se mu, nebo pro sebe vyjednat jinou pozici v pracovní i soukromé sféře. Běžně dostupné kroky, jako je práce na částečný úvazek, drobné podnikání poskytující větší flexibilitu či vstup muže na rodičovskou, se sledovaným ženám neosvědčily. Za současného stavu genderového řádu jsou spíše nástrojem reprodukce nerovného postavení žen než opatřeními k jeho vyrovnání.

Autorky v průběhu publikace identifikují hlavní překážky pro změnu současného stavu a na základě toho i naznačují opatření, která lze podle dostupných výzkumů považovat za funkční. Navrhují upírat pozornost k institucionálním podmínkám. Současné familialistické zaměření rodinné politiky, kdy je podporována až čtyřletá domácí péče o děti, v kombinaci s formálními pravidly omezujícími využívání předškolních zařízení a zároveň jejich velmi malá dostupnost, je pastí. Její legitimizace i pro ženy samotné, které v ní uvízly, spočívá v ideálu genderově tradiční dělby práce v partnerství a zároveň v ideálu alespoň tříleté ryze rodičovské péče, k nimž jsou v laické i vědecké rovině snášeny biologicko-esencialistické argumenty. Jak ve výzkumu ukázaly příběhy žen samoživitelek nebo žen bezdětných, odchylky od heteronormativního modelu rodiny s rozdělenými kompetencemi ženy a muže jsou marginalizovány. K postupné změně genderových představ české společnosti (včetně žen samotných) by přispěla praktická opatření v podobě zkrácení rodičovské, zvýšení počtu mateřských škol

KONFERENČNÍ TURISTIKA V PRAXI ANEB CO NOVÉHO VE FEMINISMU / Blanka Nyklová

Zpráva z konferencí *Feminism and Teaching Symposium* (8.–9. 4. 2011, Nottingham), *The Futures of Feminism*¹ (5.–7. 7. 2011, Londýn), *Imagining Spaces & Places* (24.–26. 8. 2011, Helsinky)², Druhá konference českých a slovenských feministických studií (3.–4. 11. 2011, Brno) a několik přesahů do 8th *European Feminist Research Conference* (17.–20. 5. 2012, Budapešť).

Vicenásobná zpráva z konferencí zahraniční i tuzemské provenience má dvojí cíl – poskytnout přehled zajímavých příspěvků (vzhledem k omezenému rozsahu velice stručný) a zároveň nabídnout srovnání přístupů různých kontextů k feministickému bádání.

Konference *Feminism and Teaching Symposium* se uskutečnila v dubnu 2011 v kampusu *University of Nottingham*. Jejím cílem bylo mimo jiné přinést inspiraci do výuky feminizmu i feminizmu do výuky jiných oborů. Důraz byl kladen i na inovativnost provedení příspěvku – přednost dostaly interaktivní nebo jinak netradiční příspěvky. Z tohoto hlediska byla nejzajímavější prezentace „*Zines as emancipatory teaching tools: a workshop on collective art, authorship and education*“ členek *Feminist and Gender Studies Reading Group*. Ziny nechaly kolovat, četly z nich úryvky a diskutovalo se o jejich významu pro výuku genderu. Na tuto prezentaci zdůrazňující kreativitu jako nástroj výzkumu a výuky tematicky navázala performance pansexuální umělkyně *Annette Foster*, používající prvky *drag show* zpochybňující hranice genderové identity radikálním způsobem. Nabídla průřez svou tvorbou ve formě prezentace a zároveň živou performanci.

Hlavní přednášku na téma „*Third wave feminism and the analysis of sexism*“ na konferenci v den zahájení přednesla *Sara Mills*. Zaměřila se, stejně jako několik příspěvků konference, na skandální rozhovor *Andyho Graye* a *Richarda Keyse*, sportovních komentátorů vyhozených kvůli sexistickému hodnocení rozhodčí *Sian Massey*. *Sara Mills* se přitom nesoustředila tolik na jejich sexistické

a jeslí, úprava podmínek pro částečné úvazky atd. Avšak pro jejich prosazení bez prvotní změny genderových představ zřejmě nebude dostatečná politická podpora. Jak již bylo uvedeno, autorky končí svoji knihu otázkou „Co s tím?“ Odpovědi musíme hledat v dalších výzkumech, a to zvláště ve výzkumech výjimečných případů (osob, jejichž životy se od dominantních ženských a mužských trajektorií liší) a ve výzkumech kulturně-komparativních, které prostřednictvím rozdílů mezi společnostmi mohou naznačit, kudy lze do zacikleného genderového řádu proniknout.

Literatura

Bamberg, M. G. 1997. „Oral versions of personal experience: Three decades of narrative analysis.“ *Journal of Narrative and Life History*, Vol. 7: 1–4.

Jost, J. T., Banaji, M. R., Nosek, B. A. 2004. „A decade of system justification theory: Accumulated evidence of conscious and unconscious bolstering of the status quo.“ *Political Psychology*, Vol. 25, No. 6: 881–919.

Jost, J. T., Kay, A. C. 2005. „Exposure to Benevolent Sexism and Complementary Gender Stereotypes: Consequences for Specific and Diffuse Forms of System Justification.“ *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 88, No. 3: 498–509.

Rubin, H., Rubin, I. 1995. *Qualitative interviewing: The art of hearing data*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Stajkovic, A. D., Luthans, F. 1998. „Self-efficacy and Work-Related Performance: A Meta-Analysis.“ *Psychological Bulletin*, Vol. 124, No. 2: 240–261.

ČTYŘI KRITICKÉ REFLEXE SLOVENSKÉ POLITIKY Z HLEDISKA GENDERU / VERONIKA ŠPRINCOVÁ

CVIKOVÁ, J. (ED.). 2011. *POLITIKY A POLITIČKY. ASPEKTY POLITICKEJ SUBJEKTIVITY ŽIEN*. BRATISLAVA: ASPEKT.

Nakladatelství ASPEKT vydalo v rámci projektu s pracovním názvem „Women Doing Politics“ v ediční řadě *Aspekty* soubor původních textů tří autorek – Ľubici Kobové, Zuzany Maďarové a Alexandry Ostertákové, které se různými způsoby vztahují k tématu politické subjektivity žen na Slovensku. Sborník obsahuje celkem čtyři texty, které k tématu přistupují z různých pozic, a vytvářejí tak plastický obraz vztahu žen a slovenské politiky. První text, jehož autorkou je Zuzana Maďarová, zkoumá pozici žen v průběhu událostí listopadu 1989. V další části se Ľubica Kobová zabývá otázkou biopolitiky a jejích limitů ve vztahu k projednávání Národního programu ochrany sexuálního a reprodukčního

zdraví. Třetí text, opět Zuzany Maďarové, analyzuje předvolební kampaň Magdalény Vášáryové, kandidátky na primátorku Bratislavy. Na druhou významnou slovenskou političku a její působení v pozici premiérky, Ivetu Radičovou, se zaměřuje poslední příspěvek Alexandry Ostertákové.

I přes rozmanitost témat a přístupů, použitých metod i teoretického rámce působí sborník kompaktně, protože se všechny autorky explicitně vztahují k ústřednímu tématu – politické subjektivitě žen. Velký přínos sborníku spatřuji především ve zmapování bílých míst v bádání ohledně pozice žen ve veřejném životě – ať již jako aktivních akterek, nebo jako „objektů“ politického vyjednávání.

projevy, ale spíše na řadu komentářů odsuzujících nikoli je, ale „přehnanou reakci“ na „soukromou konverzaci“. Druhým tématem její přednášky byla kritika humoru používaného k potvrzení stávající mocenské hierarchie.

Téma humoru se objevilo také v příspěvku Brazilky Karly Avanço a rovněž v prezentaci výzkumu Kristin Aune „Reasons for hope: third-wave feminism and pedagogy in the 21st century“. Kristin Aune tento výzkum prezentovala i na 8th European Feminist Research Conference v Budapešti.

Kromě praktických metod pro výuku, reflexe sexismu v nejrůznějších podobách (přednáška Bena Brabona o sexismu v mužských studiích) a zaměření na postfeminismus a reakci (backlash) proti feminismu spolu s používáním konceptů jako druhá a třetí vlna nottinghamská konference nabídla i orientaci ve zdrojích pro výuku („Finding feminist information in a „gender-neutral“ information environment“ – Anne Welsh a Julianne Nyhan) a výzvy k přímé aktivistické participaci – např. projekt centra Women’s resource center „why women“ zdůrazňující praktickou důležitost podpory ženských organizací, jež v současném ekonomickém klimatu hrají zásadní roli. Diskuse a síťování po konferenci a během ní se nesly v duchu určitého izolacionismu britských účastnic a účastníků konference, který je sice vzhledem k současné konzervativní vládě ve Velké Británii do jisté míry pochopitelný, nicméně vzhledem k nástupu obdobné rétoriky i jinde by se otevřenější přístup mohl ukázat jako konstruktivnější.

Konference The Futures of Feminism v Londýně nabídla tradičnější podobu prezentací a více prostoru věnovala literární kritice a studiu literatury (např. příspěvek o „neviditelném muži“ – Nelsonu Algrenovi – do značné míry zneuznaném jako zdroji inspirace Simone de Beauvoir). Shirin Rai v úvodní přednášce zasadila celou konferenci do rámce kritiky současného sociopolitického vývoje. Ve vztahu k feministickým budoucnostem zdůraznila nutnost překlenování propastí – připomněla geografii exkluze, ghetta reál-

První stať s názvem *Ženy Novembra* se zaměřuje na ženy jako politické aktérky, subjekty¹ politické změny. Zuzana Maďarová v ní zevrubně analyzuje dosud jen málo zmapovanou oblast veřejného působení žen v období sametové revoluce.² Přínosný je především její komplexní a reflexivní přístup – nezastavuje se u „převyprávění“ listopadových událostí roku 1989 na základě obsahu uskutečněných rozhovorů s jejich aktérkami, ale odhaluje v návaznosti na ně i hlubší struktury, které jsou nezbytné jak pro odhalení nové dimenze tohoto historického období, tak pro pochopení současného postavení žen ve veřejném životě (nejen) na Slovensku. Kriticky se staví nejen k rozhovorům samotným, ale i k metodě jejich analýzy, což jí umožňuje uchopovat nové a nové aspekty a roviny tématu.

Možný prostor však zůstal otevřený při analýze autorčiny vlastní pozicionality, která je dnes již téměř samozřejmou součástí feministických prací. Reflektuje sice svoji etnickou, názorovou i sociální pozici (s. 18), zcela však vynechává svůj věk, který jistě ovlivnil jak její vztah k tématu a vzhledem k rozsahu článku nebyl pro hlubší rozpracování této roviny dostatek prostoru, přesto pokud se autorka v inspiraci publikací *Pamät žien. O skúsenosti sebaútvárana v biografických rozhovoroch* u vlastní sebereflexe – byť poměrně vágně – zastavuje a v poslední části stati hovoří i o „tematizaci zkušeností žen“ (s. 45–47), je s podivem, že tento aspekt nezahrnuje. Jak věkový rozdíl mezi badatelkou a dotazovanými ovlivnil průběh a obsah rozhovorů? Jaký měl vliv na mocenské vztahy mezi nimi v průběhu rozhovorů? Do jaké míry byla autorka odkázána na výpovědi akterek událostí, do kterých ona sama zapojena nebyla, a na jejich konstruování osobních zkušeností?

Přesto však kritický přístup k rozhovorům i k jejich analýze umožňuje autorce odhalit a popsat tři klíčové aspekty, které se ve výpovědích prolínaly: rozporuplnost revoluce; indiferentní vztah k ní; Listopad jako magický moment, odkletí. Vedle samotného obsahu rozhovorů a postojů akterek k listo-

padovým událostem se stať zaměřuje i na méně viditelné aspekty – konstruování aktivit dotazovaných i jich samotných v rámci rozhovorů. Tyto aspekty odhalují hlubší perspektivu genderovanosti sametové revoluce. Jinými slovy, nezastavuje se u banálního tvrzení, že ženy byly méně viditelné a vykonávaly spíše rutinní, servisní činnosti, ale v odkazu na Foucaultovu tezi, že „moc je imanentní společenským vztahům“ (s. 25), a na koncept subjektivace Judith Butler³ odhaluje i možné příčiny toho, proč a jak byly ženy zneviditelněny.

Důležitým analytickým rámcem je pro autorku i koncept infrapolitiky (tamtéž), který jí pomáhá zviditelnit právě tu oblast „revolučních“ aktivit, jichž se ženy účastnily, ale která není zahrnuta do konvenčního historického diskursu (nebo je zahrnuta pouze okrajově). V závěru autorka zasazuje výpovědi a zkušenosti dotazovaných žen do rámce veřejné/politické a soukromé/osobní sféry, což celý text ještě pevněji ukotvuje do tradice feministického myšlení. S pojmem „politika“ se tu tedy nesetkáváme v jednom předem určeném významu (např. institucionalizované politiky), ale v různých modech podle toho, jak jej konstruují samy respondentky. To opět podtrhuje hlavní cíl článku – zviditelnit a zvýznamnit zkušenosti žen během sametové revoluce.

Ostatní stati se již věnují současnosti či nedávné minulosti. Ľubica Kobová pomocí konceptu biopolitiky (s. 54–56) analyzuje připomínkové řízení k návrhu *Národního programu ochrany sexuálního a reprodukčního zdraví*. Spíše než na ženy jako aktivní subjekty politiky (které však nepomíjí úplně) se proto zaměřuje na způsoby, jakými jsou ženy konstruovány jako „objekty“ politiky, resp. biopolitiky a jejich různých modů.

Vzhledem k teoretickému rámci, v němž se její příspěvek pohybuje, však na příkladu veřejného projednávání návrhu odhaluje další důležitou rovinu, a to aspekty politiky jako takové. Vedle skutečnosti, že „jedním z definičních aspektů současné politiky je existence politiky jako biopolitiky“ (s. 53), tak poukazuje i na nedostatečnost připomínkové-

---

na i symbolická, nebezpečí interpretace kulturního obratu jako obhajoby relativismu. Zdůraznila také mezeru mezi feministickou teorií a praxí, kdy po opětovném sblížení v 90. letech 20. století momentálně dochází k nostalgii po velkých demonstracích. Zmínila se také o mezeře mezi přítomností a minulostí, kdy přítomnost automaticky dostává normativní prioritu a určuje, co a jak bude z minulosti interpretováno. Tento postup vede ke ztrátě částí vlastní feministické historie a je mimo jiné důsledkem špatné výuky.

Velký prostor byl na konferenci věnován médiím. Asi nejčastěji kriticky reflektovaným textem se stal článek „Post-feminism and popular culture“ Angely McRobbie z roku 2004. Dan Varndell rozebíral sexismus jako strukturální vlastnost konzumní kultury, zatímco Anthea Taylor se zaměřila na mediální obraz úmyslně bezdětné australské premiérky Julie Gillard a proměny v jejím (veskrze negativním, protože nefemininním) vykreslování. Z „hvězd“ mediálních studií vystoupila Liesbet van Zoonen v panelu o sexualizaci (mladých žen v kultuře).

K tématu budoucnosti feminismů se přímo vztahovalo několik příspěvků zaměřených na studium feministického hnutí, jeho dějin a proměn v epistemologii. Sem spadala strhující přednáška Debory Withers „Strategic interventions: the intimacy of epistemology and historiography in contemporary feminism“. V porovnání s předchozí konferencí byl její příspěvek zajímavý zejména ostrou kritikou konceptu vln používaných v genealogii feministického myšlení a aktivismu. Deborah Withers věří, že tento koncept má místní a časové dopady – pomáhá zavádět západní feminismus jako normu a zároveň vnucuje jeho čas jako objektivní veličinu pro poměrování „vývoje“. Dále tvrdí, že pro strategické pochopení feministické historie je nutné zaměřit se více než na vlny a podobné koncepty na konkrétní praktiky, např. v rámci feministických demonstrací a happeningů. Tím se zamezí metaforám generačního konfliktu, jež zneviditelnují skutečnost používání podobných nebo přímo stejných praktik napříč historií feministického aktivismu a také napříč hranicemi, což by mělo přispět

ho řízení jako nástroje občanské participace a na propojenost biopolitiky s policejním uspořádáním, přičemž vychází z Rancièreova rozdělení politiky na „policii“ a „politiku“ (s. 81).

Velká část stati je zaměřena na analýzu samotné podoby návrhu *Národního programu ochrany sexuálního a reprodukčního zdraví* a proměny veřejného diskursu o jeho obsahu, ale i na průběh jeho projednávání. Jako jednu z hlavních proměn identifikuje autorka přechod od diskursu péče o počtí (resp. nenarozené dítě) k diskursu péče o ženy a jejich reprodukční zdraví. Jako další důležité mody identifikuje péči o rodinu a péči o národ. Rozkrývá tak hlubší, na první pohled málo viditelné struktury celé debaty a změny diskursivního rámování problému (jako příklad takového překódování uvádí autorka přijetí původně feministického diskursu odmítání medikalizace ženského těla křesťanskými institucemi – s. 63), které výrazněji přispívají ke komplexnímu chápání nejen projednávání konkrétního návrhu, ale i politického uspořádání, v němž se odehrávalo.

Poslední dva texty spojuje zaměření na významné slovenské političky – Magdalénu Vášáryovou a Ivetu Radičovú. Diskursivní analýza kampaně první a mediálního obrazu druhé z nich významně dokresluje pozici žen jako politických akterek/subjektek a jeho možných příčin.

I druhá stať Zuzany Maďarové v tomto sborníku se významně opírá o dichotomie osobní/politické a veřejné/soukromé a konceptualizaci domova v článku *Feministické variace na téma dům a domov*.⁴ Iris Young v něm zaujímá jakousi střední pozici mezi rozšířenou kritikou soukromé sféry jako zdroje útlaku žen ve společnosti (např. Beauvoir a Irigaray nebo Okin) a naopak její glorifikací a zdůrazňování ženské úlohy v ní jako vzoru pro organizaci dalších oblastí života společnosti včetně sféry veřejné (zejm. Elshtain). Young si na jedné straně plně uvědomuje negativní vliv tradičního dělení společnosti do dvou sfér na postavení žen a mužů ve společnosti, na druhou stranu však nevnímá soukromou sféru („dům a domov“) pouze jako místo útlaku žen. Záro-

veň však upozorňuje i na nebezpečí projektování ideálu domova do větších politických jednotek (s. 127).

A právě na tomto bodě stavi Zuzana Maďarová svoji kritiku vizuální podoby kampaně Magdalény Vášáryové, která je jednak exkluzivní (zaměřuje se pouze na určitou – „slušnou“ – část voliček a voličů), jednak založená na stereotypní konstrukci kandidátky jako hospodyně a pečovatelky (město je tak konstruováno jako velká rodina a kandidátka na primátorku jako její matka). Zajímavý, ovšem nereflektovaný, je i přesah do obsahu předchozí stati, a to ve vztahu k tématu občanské participace, na kterém byl do značné míry založen program hlavního protikandidáta.

Zatímco kampaň Vášáryové byla založena na představě zastupitelské demokracie – primátorka (matka) bude ve městě (domově) hájit zájmy jeho obyvatel –, kampaň Milana Ftáčníka byla založena spíše na představě participativní demokracie, v níž se primátor nestaví do role „vládce“ (otce?), který ví, co je pro město dobré, a hájí zájmy občanek a občanů, ale ponechává jim více prostoru k tomu, aby mohli své zájmy vyjadřovat a hájit sami. I přesto je však analýza obou kampaní velmi cenná a ukazuje, jak subtilními mechanismy je udržována (ať již vědomě, či nevědomě) představa žen jako specifických politických akterek, které využívají své „schopnosti“ osvojené v soukromé sféře i ve sféře veřejné.

Závěrečná stať Alexandry Ostertákové je zaměřena na obraz první slovenské předsedkyně vlády Ivety Radičové. Nejde však již o obraz, který (spolu)vytváří (sama) politička v rámci předvolební kampaně, ale o obraz, který vykreslují média. Využívá při tom kombinaci kvantitativního a kvalitativního přístupu. Na základě kvantitativní analýzy dochází k závěru, že oproti možnému očekávání nedostala politička na rozdíl od svých protikandidátů v prezidentských i parlamentních volbách „výrazně menší pozornost (...) a že se média nezaměřovala víc na její osobnost než na její politickou agendu“ (s. 150).

Kvalitativní analýza však ukázala, že média „používala takové způsoby konstrukce obrazu Radičové, které oslabovaly

---

k omezení současné mocenské hegemonie. Jedná se tak o projekt propojující historiografii s epistemologií v rámci tradice kritické teorie.

Deborah Withers spolu s irskou kolegyní Niamh Moore představily později na 8th European Feminist Research Conference v Budapešti také praktickou aplikaci strategického zaměření, kdy na dvou konkrétních příkladech aktivismu upozornily na prvky, které klasická feministická historiografie maže z paměti, protože „nezapadají“ do lineárního narativu (jde např. o typy aktivismu spojované s první vlnou používané ve vlně třetí). Na obdobné mezery v jiném kontextu upozornil panel věnovaný umění a feminismu, zaměřující se na kurátorské praktiky z hlediska transnacionálního feminismu.

K přeformulování feminismu vyzvala i Maria Caterina La Barbera v příspěvku „Re-imagining feminism from where I stand“, kde představila svou myšlenku „multicentrického feminismu“ spojeného s analytickou kategorií „intersekcionalního genderu“. Tímto způsobem je podle ní možné vyrovnat se s hierarchií, která se v současnosti zdá být důsledkem rozdílných femininit, i s nebezpečím intersekcionalismu, v němž se kategorie genderu může „rozpustit“. Zde je třeba poznamenat, že přes téměř všudypřítomné vyzývání ke kritice hierarchie se kromě světového Jihu o žádných „jiných“, tedy ani z bývalého druhého světa, téměř nemluvilo. Jednu z mála výjimek tvořil příspěvek Jonathana Deana, který se pokusil odhalit možné zdroje naděje pro feministickou teorii, mimo jiné i v práci Marty Kolářové o antiglobalizačním hnutí. Jeho hlavní tezí bylo, že beznaděj se z teorie vytrácí, pokud se odvrátí od úplné abstrakce a hledá zdroje v žité praxi. Načrtl tak možné alternativy k „afirmativní“ teorii Braidotti, Grosz a dalších.

Rosi Braidotti celou konferenci ukončila strhující přednáškou o feministické politice a udržitelné budoucnosti s podtématem „Jak se vyhnout vyhnutí?“ Zaměřila se mimo jiné na poznatky vyvracející klasické moderní představy o subjektivitě, tělesnosti, reprodukci, dále na kritiku mainstreamové vědy, která se ani v novém miléniu neobtěžuje seznámit s feministickou

její pozici jako aktivní politické subjektky“ (s. 155), a to jak v případě prezidentských, tak v případě parlamentních voleb. V tomto kontextu se otevírá zajímavé pole pro další bádání, totiž nakolik takto konstruovaná mediální prezentace Ivety Radičové jako „slabé“ (ne)ovlivnila pád její vlády nebo přinejmenším (mediální) diskurs o ženách v politice po předčasném ukončení jejího působení v pozici premiérky.

České čtenářstvo se nespíš jen stěží ubrání srovnávání se „svým“ kontextem a možná i otázce, proč v České republice podobně rozsáhlé a komplexní zmapování tématu chybí. Možným vysvětlením je na první pohled zjevně odlišná situace – až na výjimky (např. projevy a novinové články možného kandidáta na prezidenta Karase) se v české politice nevedla výraznější veřejná diskuse o potratech, dosud se také neobjevila žena v pozici premiérky. Přesto však nemusejí být rozdíly tak velké, jak se zdají.

V současné chvíli probíhají v české společnosti diskuse právě o reprodukčních právech žen v souvislosti s možností volby ohledně péče v těhotenství, v průběhu porodu a po něm. Diskursivní nastavení probíhající debaty je velmi podobné – byť není nijak výrazně ovlivněna náboženským diskursem, střetává se v ní (feministická) kritika medikalizace ženského těla s medicínským diskursem. A podobně jako v případě projednávání *Národního programu ochrany sexuálního a reprodukčního zdraví* na Slovensku lze i v tomto případě poukázat na limi-

ty současné podoby demokratické participace, které se ostatně projevíly již při projednávání českého *Národního akčního plánu prevence domácího násilí*.⁵ A ačkoli na první předsedkyni vlády si nejspíš ještě počkáme, nejsou ženy v nejvyšších ústavních funkcích ani v České republice úplnou výjimkou.

Poznámky

1 Pojem „subjektka“ používám v souladu s recenzovanými texty.

2 Ucelená práce na toto téma v českém ani slovenském kontextu dosud publikována nebyla, částečně se mu věnoval mezinárodní projekt *Paměť žen*, na který autorka také odkazuje (s. 25n), a dílčí časopisecké publikace či kvalifikační práce.

3 V knize *Bodies That Matter* Butler hovoří o paradoxu subjektivace – zjednodušeně řečeno samotná existence subjektu, který je podřízen normám a mohl jim vzdorovat, je těmito normami umožněna, ne-li přímo utvářena. Butler, J. 1993. *Bodies That Matter: On the Discursive Limits of „Sex“*. New York: Routledge, s. 15.

4 Young, I. M. 2010. *Proti útlaku a nadvládě. Transnacionální výzvy politické a feministické teorii*. Praha: Filosofia, s. 43–95.

5 Viz <http://www.czlobby.cz/tiskove-zpravy/125-7/originalni-recept-premierova-poradce-domaci-nasili-vyresi-manzelska-rodina/>.

TRANSGENDEROVÉ IDENTITY V SOCIOLOGICKÉM KALEIDOSKOPU / JANA DVOŘÁČKOVÁ

HINES, S., SANGER, T. 2010. *TRANSGENDER IDENTITIES: TOWARDS A SOCIAL ANALYSIS OF GENDER DIVERSITY*. LONDON, NEW YORK: ROUTLEDGE.

Female-to-males, transsexuálové s neoperovanými těly, he-shes, crossdresseři, drag kings nebo genderqueers. Uply-

nulá desetiletí přinesla množství nových identit a praktik, které vybočují z binárních kategorií muž a žena. Vedle me-

epistemologií, a tak si gratuluje při objevech dávnou objeveného a v neposlední řadě obrátila svou pozornost i k tématu války. V rámci následné dlouhé diskuse vyzvala ke konceptuální tvořivosti a potřebě nových teoretických schémat, která by vše uvedené nově integrovala.

Právě v návaznosti na přednášku Rosi Braidotti připomínám i helsinskou konferenci *Imagining Spaces & Places*, která jako jediná nebyla svým hlavním zaměřením feministická, kladla důraz na interdisciplinární uchopování prostoru především prostřednictvím umění a jiných médií. Proto bylo zajímavé poslechnout si na ní feministické úvahy o prostoru a jeho vztahu k tvorbě subjektu. Paradoxně na rozdíl od panelů navštívených na londýnské feministické konferenci, kde byla Rosi Braidotti sice přítomná fyzicky, ale nikoli jako inspirace v panelech, které jsem navštívila, se zde ukázala jako jeden ze zásadních vlivů.

Z tohoto hlediska byla nejzajímavější přednáška Line Henriksen „*Haunted homes. Gender, body and affect in point of view horror*“. V příspěvku se autorka zabývala filmem *Paranormální aktivita*, který se jí alespoň pro mě podařilo zachránit, ač je samozřejmě otázkou, zda to spíš nesvědčí o jejich vědeckých kvalitách než o kvalitě daného filmu. Line Henriksen používá rámec materiálního feminismu. Zaměřuje se na teorii subjektu jako myslícího skrze tělo. Na rozdíl od humanistického subjektu, který je založen na překračování těla, nový subjekt nepřekračuje materialitu, jež ho obklopuje, ale naopak s ní vstupuje do interakce. Ducha v daném filmu tak interpretuje jako průvodce ženy, která se jeho prostřednictvím osvobozuje v rámci manželského vztahu.

Teorie Rosi Braidotti v praxi použila i Freja Rudels v příspěvku „*Imagining monstrosity – re-thinking subjectivity on embodied difference in P. O. Enquist’s Downfall*“. Na příkladu monstrózního těla Pascala Pinona (s druhou hlavou ženy – Marií, jak se ukázalo falešnou) ukazuje vyjednávání hranice subjektivity a normality.

dikalizované transsexuality se objevuje celé spektrum genderových projevů, v nichž se významně rozvolňuje pouto mezi pohlavím a identitou. Coby termín, jehož ambicí je nové identity zastřešit, se vžil pojem „transgender“.

V sociálních vědách získává téma transgenderismu na popularitě vlivem queer teorie. Queer teorie rámuje praktiky, které se vymykají binaritě, jako nepatologický projev rozmanitosti genderu a doklad jeho nenutného párování s pohlavím (např. Butler 1990). S rozšířením této perspektivy prudce narůstá počet publikací, jež se transgenderovým praktikám věnují. Sborník Sally Hines a Tam Sanger, socioložek ze Spojeného království, vstupuje s předešlým sociálněvědním úsilím do dialogu. Snaží se postihnout současnou genderovou diverzitu prostřednictvím souboru sociologických studií obracejících se jak k teoretickým, tak i politickým otázkám. Jeho záměrem je poskytnout prostor přístupům, které překračují kulturní teorii v jejím soustředění na reprezentace a přihlížejí k roli materiálních faktorů. Vedle aktuálních trendů v sociální teorii je tak zahrnut i hlas některých transbadatelů/ek, jež spatřují právě v otázkách materiality těl klíčové souřadnice transgenderových životů (např. Prosser 1998; Whittle 2006). Tyto životy podle nich často strukturuje snaha o přiznání členství v určité „pohlavní kategorii“, tělesná nepřináležetost bývá nezřídka zdrojem útlaku. Několika kapitolami se tudíž prolínají otázky legislativy, podmínek změny pohlaví či diskriminace, především v návaznosti na britský kontext. Zároveň si však sborník klade za cíl i aktualizovat sociologickou teorii a její pohledy na genderovou diverzitu. Statě usilují o to uchopit současné proměny v řádu transgenderových identit ve vztahu k obecnějším otázkám konstrukce sexuality a genderu.

Mimo úvodní kapitolu editorky Sally Hines knihu tvoří třináct textů rozdělených do čtyř oddílů. Statě prvního oddílu se věnují kulturním faktorům, které formují transidentity současnosti. Knihu otevírá text Richarda Ekinse a Davea Kinga. Britští sociologové se v něm zabývají vlivem

technologických proměn: kladou si otázku, v jaké míře lze dopad, který má na formování identit šíření internetu, srovnávat s historickým vlivem medikalizace. Internet podle nich významně podporuje možnosti utváření identit „zdola“, čímž se zároveň podílí na oslabování moci medicínsko-psychiatrických kategorizací. Svá tvrzení ilustrují pomocí identit autogynefilní transsexuality a mužské sissy. U obou má překračování genderových hranic výrazný sexuální motiv, čímž podrývají zažitě pojetí transidentifikace jako záležitosti genderu.

Identitním zdrojům v podobě žurnalistických reprezentací se věnuje následující kapitola Laurel Westbrook. Přináší analýzu článků amerického tisku z let 1990–2005, jejichž cílem bylo představit termín „transgender“. Jedním z argumentů Westbrook je, že ačkoli pojem rozšiřuje pole žitelnosti, ustavuje se zároveň coby zvláštní kategorie mimo mužství a ženství. Nehledě na individuální vůli zůstává „trans“ trvalou součástí identity (což v případě medikalizované transsexuality neplatilo). Je-li cílem, který si sborník vytýčuje, určitý příklon k žité sociální realitě, překvapí výrazný genderový utopismus textu. Zejména však zarazí autorčino zpochybňování abjekce transosob v americké společnosti. Předkládá přitom zcela mimosmyslné argumenty: například podíl zavražděných podle ní nemůže svědčit o míře vyloučení, jelikož nejpočetnějšími oběťmi vražd jsou obecně muži, které by za vyloučené rovněž nikdo neoznačil (s. 57).

Poslední stať tematického oddílu se soustřeďuje na individuální rovinu utváření identit. Alison Rooke v ní představuje projekt „Sci:identity“, sérii uměleckých workshopů zaměřených na transmládež. Cílem projektu, jehož je tato kapitola především popisem, bylo postihnout, jak mladí lidé narativizují každodenní zakoušení genderových norem a mocenských vztahů, zejména ve vztahu k sexuologii. Vtělenou zkušenost staví autorka do privilegované pozice, z níž lze na tyto sféry nahlížet v jejich komplexní podobě. Medicínské diskursy se v ní prolínají s dalšími poli, v jejichž

První ze tří hlavních přednášek se také přímo dotýkala genderových studií. Pod názvem „Talking Heads, Imagined Communities: the Affective Politics of Intimate Documentary“ ji přednesla Anu Koivunen. Zabývala se v ní fenoménem nových finských dokumentů ukazujících „obyčejné Finy“, muže ve vypjatých emocionálních situacích (typicky vyprávění osobní tragédie nebo příběhu dalšímu muži/mužům v sauně). Problém, který v nich Anu Koivunen spatřuje, tkví v jejich nacionalismu, který se zároveň definuje v opozici k ženám, které údajně ovládly finský veřejný i soukromý život.

Poslední z navštívených konferencí – Druhá konference českých a slovenských feministických studií v Brně – nabídla zajímavé srovnání s ostatními mezinárodními konferencemi. Jak už název napovídá, jednalo se o pokračování První konference českých a slovenských feministických studií, která se uskutečnila v Praze v roce 2005. Oproti první konferenci se 102 příspěvků byla brněnská pouze dvoudenní, počet přijatých abstraktů byl téměř o polovinu nižší (59). Podtitul brněnské konference, Feministická studia na hranici, vytyčil i její soustředění se na metaforu hranice v různých smyslech slova. Martina Kampichler se tak např. ve svém příspěvku zaměřila na (podle ní) překonanou hranici mezi Východem a Západem, řada příspěvků byla věnována překračování tradičních hranic rodiny (např. Kateřina Nedbálková), sexuální identity (Zdeněk Sloboda) nebo veřejného a soukromého (Libuše Heczková).

Úvodní přednáška Ann Snitow vnesla na konferenci téma současné mezinárodní a nadnárodní politické situace, které nebylo tak častým tématem příspěvků, jak by bylo možné vzhledem k české a slovenské politické situaci očekávat. V tomto ohledu vyniká rozdíl zejména oproti oběma britským konferencím, jež předkládaly širavou kritiku neoliberalní politiky současné britské vlády (která vykazuje překvapivě dlouhou řadu shodných znaků se současnou politickou reprezentací ČR). Ann Snitow se zaměřila na místo maskulinity ve feministickém myšlení, kdy reflektovala změnu svého původně odmítavého postoje právě pod vlivem vypjatých politických událostí v USA. Gerlinda Šmausová svým

průsečíku se současné transgenderové identity formují – s virtuálním prostorem a uskupeními, stejně jako s prvky populární kultury.

Záměrem statí druhého oddílu je zachytit, jakým způsobem se současné proměny genderových identit promítají do právních úprav a politických opatření, jež identity zároveň zpětně regulují. Referenčním kontextem je zde Velká Británie. Sally Hines analyzuje dopady přijetí Aktu genderového uznání, k němuž došlo v roce 2004. Před ním byla Británie jednou z mála zemí, která neumožňovala právní změnu pohlavního statusu, právní řád udržoval biologicky kotvené pojetí genderu. Přestože podle Hines došlo k uznání možné nezávislosti genderu na vrozeném pohlaví a k rozšíření možnosti bytí, vzhledem k převzetí medicínského modelu, který staví na binaritě, zůstávají z hlediska genderového občanství schválená opatření nadále diskriminační a regulační.

Ontologickými předpoklady o transgenderu, které strukturují medicínské přístupy a britskou legislativu, se zabývá i text Zowie Davy. Autorka se soustřeďuje na procesy vyjednávání těchto předpokladů z pozice translidí coby žadatelů o modifikaci tělesných znaků a právní změnu pohlavního statusu. Přirazuje se k těm, kdo spatřují v poststrukturalistickém pojetí autenticity a aktérství determinismus. Její text se proto snaží zviditelnit u translidí prvky činitelství – poukazuje na jejich reflexi binarity medicínských a právních diskursů, která jim umožňuje prezentovat takové narativy, pomocí nichž nejlépe dosáhnou požadovaných cílů. Do jisté míry tak diskusi vrací k dřívějším poznatkům Garfinkela (1967) a Kesslera a McKenny (1978).

Zásadnější zjištění – až na několik aktualizovaných statistických údajů – nepřináší ani poslední z textů tematického oddílu. Em Rundall a Vincent Vecchietti se v něm zabývají ochranou transosob z hlediska pracovního práva a jejich zkušenostmi s diskriminací. Jakkoli se jedná o téma politiky naléhavé, snaha poskytnout tvrzením potřebnou váhu je zároveň výraznou slabinou textu – až už se jedná o krko-

lomné úsilí prokázat reprezentativitu studie nebo množství exaktně vyhlížejících tabulek, ne vždy dobře korespondujících s klíčovými záměry textu.

Třetí tematický oddíl sborníku je věnován studiím, které zachycují proměny ve způsobech, jimiž jsou gender a sexualita žity. První dva texty vycházejí z etnografických výzkumů. Platí-li v queer teorii figura drag jako prostředek podrývání genderu, Eve Shapiro obrací pozornost k procesům rekonstrukce identity uvnitř samotného performačního tělesa. Text se kriticky vztahuje k problému reprodukce hegemonních kulturních norem, zejména bílých norem jednání a vzezření, které podle autorky skupina implicitně posiluje.

Druhá z etnografických studií se zaměřuje na zkušenosti transgenderových uličních prostitutů a prostitutek v Holandsku. Její cíle jsou především popisné – zprostředkovává vhled do tohoto multigenderového a multikulturního pole a zdejších způsobů performování identit. Podle Katherine Gregory zde dochází k rozpojování genderové performance a typu sexuality, zmnožují se nezařaditelné praktiky.

Jedním z nejpozoruhodnějších textů je kapitola Sary Davidmann, jež prezentuje dvě případové studie transosob s genderově nekoherentním tělesným vzezřením a identitou. Její projekt kloubí sociální výzkum s uměleckou fotografií. Jak ilustrují provedené rozhovory, stále beze zbytku platí, že tělesný vzhled, jenž v rámci každodenních interakcí znemožňuje binární zařazení, uvrhuje osoby do „zón nežitelnosti“ (viz Butler 2004). Právě touhu po ocenění vlastní nejednoznačné identity chápe Davidmann jako jednu z podstatných motivací, která přivedla dané subjekty před její fotoaparát. Absence znejistujících reakcí okolí umožnila pevné zaujetí identifikační pozice, pozůstatky mýtu pravdomluvnosti fotografie zároveň vytvořily podmínky pro vědomé politické aktérství spočívající v expozici vlastního tělesného nesouladu. Fotografické médium tak přemostuje dilema mezi transsexuální neviditelností a viditelností popisované Sandy Stone (1991). Umožňuje podporovat pro-

příspěvkem o systémové teorii, emancipaci žen a jejich vlivu na vědeckou práci rozvířila diskusi na, jak se ukázalo, velice živé téma angažované vždy. Na tuto přednášku zajímavě navazoval příspěvek Alice Červinkové zaměřující se na roli afektu a konkrétně smíchu ve vědeckém bádání.

Příspěvky v sekci Kritika o pohybu ukázaly velký teoretický potenciál feministického myšlení česko-slovenských účastnic panelu, včetně přizpůsobení teorií cizí provenience místní kulturněhistorické situovanosti. Sekce Hranice legality a ilegality: prostituce z druhého dne konference představila aplikovaný výzkum včetně precizní právní analýzy Barbary Havelkové. Byla škoda, že na panel téměř nikdo nedorazil, pravděpodobně kvůli brzké ranní hodině konání.

Ve srovnání s ostatními výše uvedenými konferencemi byla patrná menší přítomnost hlavních teoretických narativů, k nimž by se příspěvky hlásily, a s tím pravděpodobně spojená i rozkolísanost odborné úrovně některých vystoupení i diskuse, která po příspěvcích následovala. Konference ukázala široký tematický rozptyl feministických studií v ČR a SR, který je alespoň v současné době jejich hlavním společným jmenovatelem. Oproti výše uvedeným konferencím byl patrný ještě jeden výrazný rozdíl. Diskuse k příspěvkům na brněnské konferenci se občas nesly v ne právě přátelském duchu, někdy byly až na hranici útoku, a spíše než o otázky se jednalo o celkové hodnocení „výkonu“. Oproti tomu na ostatních konferencích se sice často naskytlá dlouhá a zanícená debata nad různými perspektivami na daný problém, ovšem ona osobnost a útočnost nebyla patrná. Lze jen doufat, že v případě konání třetí konference bude tento prvek již minulostí.

Poznámky

1 Účast na konferenci byla hrazena z grantu GA UK č. 364011.

2 Účast na konferenci byla hrazena z prostředků specifického výzkumu katedry sociologie FSV UK v Praze.